

Helsinský »Závěrečný akt« a úloha ozbrojeného násilí v mezinárodních vztazích

Zrod třídní společnosti učinil ze sociálního násilí na celá tisíciletí nástroj politiky vládnoucích a za určitých okolností i porobených tříd. Soumrak posledního společenského vykořisťovatelského systému předznamenává i zánik sociálního násilí, vděčí mu za svůj vznik, existenci a trvání. (Sociální násilí v tomto článku chápáno jako krajní formu sociálního donucení, představované mj. především masovým použitím ozbrojených forem třídního boje).

Nový poměr sil mezi protikladnými společenskými systémy pronikavě zasáhl i do sféry řešení sociálních antagonismů.

Sociální násilí, které vystupuje po tisíciletí jako arbitr mezitřídních a mezistátních sporů, začíná prožívat krizi, podmíněnou postupujícím rozkladem sociálně ekonomických poměrů, s nimiž je svou existencí spjata.

Významným činitelem, který limituje výrazně úlohu sociálního násilí ve vnitrostátních i v mezinárodních vztazích, se stal socialistický společenský systém.

Země světového socialistického společenství, které disponují přinejmenším rovnocennou institucionální a materiálně technickou základnou ozbrojeného násilí, stále více zužují možnosti buržoazie libovolně nakládat tímto autoritativním prostředkem imperialistické politiky.

Socialistické státy celou řadu let usilovaly a usilují o to, aby upuštění od použití síly a od hrozby jejího použití při řešení sporných otázek se stalo zákonem mezinárodního života.

Tento princip se podařilo prosadit i do „Závěrečného aktu“, podepsaného představiteli desítek kapitalistických a socialistických států, účastníků konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě:

„Zúčastněné státy se ve svých vzájemných vztazích, jakož i všeobecně ve svých mezinárodních vztazích zdrží hrozby silou nebo použití síly namířené proti územní celistvosti nebo politické nezávislosti kteréhokoli státu nebo jinak neslučitelné s cíli OSN a s touto Deklarací. Žádné zdůvodnění nemůže posloužit k ospravedlnění uchýlení se k použití síly či hrozby silou v rozporu s tímto principem.

Zúčastněné státy se v souladu s tímto principem zdrží jakéhokoli činu, který představuje hrozbu silou nebo přímé či nepřímé použití síly proti jinému zúčastněnému státu. Stejně tak se zdrží jakéhokoli projevu síly, který má za cíl přimět jiný zúčastněný stát k tomu, aby se vzdal uplatňování svých svrchovaných práv. Stejně tak se zdrží ve svých vzájemných vztazích jakýchkoli represálií s použitím síly.

K žádné takové hrozbě silou nebo použití síly se nesáhne jako k prostředku k urovnání sporů nebo otázek, které mohou vést ke sporům mezi nimi“.

Politická hodnota této normy mezinárodních vztahů je mimo jakoukoli pochybnost.

Na druhé straně nás však zavazuje k určité obezřetnosti. Nemůžeme totiž ztrácet za žádných okolností ze zřetele existující rozdíl mezi „normou“ a „reali-

to: „mezi tím „co má být, a mezi tím „co je“. Vše bude v určující míře záviset na tom, nakolik se podaří v praxi prosadit tuto zásadu do mezinárodních a mezistátních vztahů, do jaké míry budou omezeny možnosti těch společenských sil, které spatřují v ozbrojeném násilí i nadále nejefektivnější prostředek politiky.

Přes nesporné omezení možností používání sociálního násilí imperialistickou buržoazií vůči socialistickým zemím, proti národně osvobodeneckému hnutí, při řešení vnitřních rozporů kapitalismu a dokonce i při řešení mezimperialistických rozporů, nicméně dochází dnes a denně v různých částech světa k novým a novým aktům ozbrojeného násilí.

Zužování možností přímé aplikace sociálního násilí a snižování četnosti reálných násilných aktů je dnes provázáno nebývalým růstem používání sociálního násilí jako hrozby — jinými slovy jde o používání sociálního násilí v jeho potenciální formě projevu.

Není proto nikterak náhodné, že sociální násilí připoutává na sebe pozornost filosofie i vědy, ekonomiky i politiky, práva i morálky, umění i náboženství atp.

Pokusím se objasnit příčiny proměny úlohy ozbrojeného násilí při řešení soudobých sociálních antagonismů.

Druhá polovina 20. století zahajuje éru, kdy světová socialistická soustava se stává rozhodujícím činitelem světového vývoje.

Tento světový revoluční proces časově koreluje s nástupem vědeckotechnické revoluce, která mj. přináší i revoluci do instrumentalit sociálního násilí.

Velmi diskutovanou otázkou ve vojenskopolitických kruzích je vzájemný vztah mezi sociálním násilím jako prostředkem ve vztahu ke sledovanému politickému cíli.

Nejde v zásadě o nový problém v politické a vojenské teorii. Nové jsou především podmínky, které vyžadují jeho přezkoumání a nové řešení.

Na první pohled by se mohlo zdát, že nutnost přezkoumání tohoto vztahu se datuje od vzniku prostředků hromadného ničení.

Je nepochybné, že nebývalá destruktivní účinnost nukleárních prostředků vedla k nutnosti změnit způsoby a formy vojenského použití těchto prostředků.

Dokud však existoval monopol Spojených států nad těmito prostředky, nestál před politikou imperialistických států požadavek politického přezkoumání účelnosti použití nukleárních prostředků nikterak kategoricky.

Situace se začíná radikálně měnit v do-

bě, kdy imperialistům hrozí přinejmenším stejné odvety sociální násilí.

Teprve v podmínkách, kdy se objevuje riziko, že rozpoutání válečného násilí přinese imperialistům selazáhubu, začínají střízlivěji uvažující politici i vojenští strategové imperialistických států přezkoumávat své dosavadní vojenskostrategické koncepty.

Buržoazní vojenští strategové hledají nové cesty, jak se na jedné straně „pokud možno“ vyhnout jaderné válce, ale přitom zachovat ozbrojenému násilí dosavadní charakter účinného prostředku imperialistické politiky. Proto předkládají buržoazní společnosti teorii „omezených válek“ a teorii „eskalace“ sociálního násilí, „zastřehování“, „odstrašování“ atd.

To ale neznamená, že se imperialisté zřekli svých politických cílů a ozbrojeného násilí jako prostředku k jejich dosažení. Protože ale možné důsledky globální války jsou pro ně samotné nepřijatelné a příliš riskantní, jeví se jim varianta globální jaderné války, jako pochybný prostředek imperialistické politiky.

Generál Beaufre, kdy porovnává omezené války minulosti s omezenými válkami současnosti, uvádí: „V minulosti byla konvenční válka atraktivní formou konfliktu vzhledem k obrovským výhodám, které jí získal vítěz. Byla to svým způsobem velmi nákladná loterie s velmi hodnotnými cenami pro vítěze...“ a pokračuje: „Tím, že se objevily jaderné zbraně a rakety, které mohou dopravit jaderné zbraně na kterékoli místo na světě, stala se ničivost války fantastickou. Tato ničivost učinila jadernou válku iracionální a nesmyslnou, stejně nepřijatelnou se stala i strategie přímých vojenských akcí mezi dvěma největšími velmocemi. Oba protivníci si musí být stejnou měrou vědomi toho, že se ve všeobecné jaderné válce vzájemně zničí. Z toho vyplývá, že jako prostředek k řešení sporných problémů mezi státy ztratila válka smysl.“

Před militaristickými kruhy vyvstal s veškerou naléhavostí problém, jak uchovat instituci války jako jeden z prostředků imperialistické politiky.

Odpovědi na tuto kvalitativně novou situaci je vznik buržoazních teorií omezeného používání sociálního násilí.

Pojednáváme-li o omezeném sociálním násilí, nebo o omezených válkách, rozlišujeme dvě navzájem nezávislé skutečnosti:

— buržoazní vojenskopolitické strategické koncepty tzv. „hromadné odvety“;

— realitu aktů omezeného sociálního násilí (omezených válek), které v různých částech světa čas od času propukají

a s nimiž je nutné se jak v teorii, tak i v praxi vyrovnat.

O tom, že představitelé socialistických zemí nepřecházejí mlčením a věnují značnou pozornost realitě omezených válečných konfliktů, které imperialistické státy po druhé světové válce rozpoutaly, najdeme nejednu pasáž v literatuře.

Nebezpečnost buržoazních vojenskopolitických strategických koncepcí omezených válek spočívá především v kalkulaci imperialistických států, že je možné vést omezené války proti jednotlivým socialistickým zemím např. v Evropě, aniž to musí neodvratně vést ke všeobecné jaderné válce mezi protikladnými vojenskopolitickými koalicemi.

Kromě toho tyto strategické koncepce si kladou za cíl zbavit národy strachu před globální jadernou válkou a prezentovat jim omezenou válku, jako „méně strašnou“. To je ale při dnešní kvalitě a množství i „jenom konvenčních zbraní“ velmi iluzorní „útěcha“, nehledě už na to, že každá omezená válka, která se dotýká zájmů vedoucích velmocí, v sobě skrývá veliké nebezpečí, že se rozroste ve válku jadernou, neboť ozbrojený zápas, vedený v soudobých podmínkách jen konvenčními zbraněmi, by byl veden pod stálou hrozbou použití jaderných prostředků.

Různé aspekty omezení sociálního násilí (politické, vojenskotechnické, teritoriální) jsou vzájemně podmíněné, ne však rovnocenné. Existuje mezi nimi vzájemná nadřazenost a podřazenost. Určující místo mezi nimi zaujímá omezení politických cílů.

Politická limitace determinuje i limitaci v oblasti použitých nástrojů sociálního násilí i v teritoriálním rozmachu.

Platí však i zpětná, sice odvozená determinace, na jejímž základě např. větší či menší efektivita použitých instrumentů násilí klade i určité požadavky na politiku, ve směru eskalace nebo deeskalace sociálního násilí, jeho teritoriálního rozšíření nebo omezení. Problém omezeného či neomezeného použití ozbrojeného násilí v politické a vojenské teorii i praxi není zcela nový.

V každém ozbrojeném zápase šlo vždy jeho aktérům o to dosáhnout stanoveného cíle s minimálním vynaložením sil a prostředků. „Míra“ válečného úsilí vycházela z „ekonomie sil“, jehož exiomatickem bylo, že hodnota vynaložených prostředků nemá přesáhnout hodnotu cílů sledovaných válek.

Tendenci k „uměřenému“ použití síly podmiňují dnes kromě úvah o ekonomii sil další faktory a můžeme říci, že mnohem závažnější. Tlak k omezení násilí vy-

volává především obava z všudypřítomné tendence k absolutní válce, obava z eskalace skoku od kontrolovaného střetnutí k ničím neomezené termonukleární válce.

Prakticky v celé dosavadní historii uplatňování sociálního násilí byly nuceni uživatelé služeb sociálního násilí v různé míře zvažovat míru, stupeň, rozsah, intenzitu ozbrojeného násilí, zkoumat jeho meze, s přihlédnutím nejen k účelnosti a racionálnosti, ale i k rizikům, jímž je politika v případě použití krajního prostředku vystavena.

Přestože můžeme v dosavadních dějinách třídních společností sledovat tendenci k eskalaci sociálního násilí, jak z hlediska sledovaných politických cílů, nasazení bojové techniky i teritoriálního rozmachu, byla uvedena eskalační křivka v jednom ohledu limitována materiálními a lidskými zdroji, úrovní ekonomické vyspělosti, vědeckotechnickými možnostmi a vojenským potenciálem, jímž válčící strany disponovaly, v neposlední míře i morálně politickými možnostmi armády a lidových mas.

Dnes se tak stáváme svědkem jednoho paradoxu. Zatímco v minulosti omezujícím činitelem aktů sociálního násilí byly limitující faktory determinovány historicky omezenými možnostmi tehdejších společností, dnes naopak značný přebytek destruktivních prostředků vyvolává tendenci k deeskalaci a omezování sociálního násilí.

K tomuto stavu však nepřispěla sama existence zbraní hromadného ničení, ale především zánik monopolu nad nimi, jejich víceméně rovnoměrné kvalitativní a kvantitativní rozdělení mezi hlavní společenské systémy současnosti – světový socialismus a světový kapitalismus.

Oboustranné, vzájemné vyrovnání vlastnictví uvedených nástrojů sociálního násilí, vede k značnému stupni politické devalvace těchto nesmírně ničivých prostředků.

Samotný fakt, že s teorií „omezeného“ ozbrojeného násilí přichází ne jakýkoli stát či velmoc druhého řádu, ale jaderná mocnost imperialistického světa, svědčí více než názorně, nakolik se změnil poměr sil ve světě v neprospekch světového imperialismu.

Devalvace ozbrojeného násilí jako prostředku imperialistické politiky je provázena narůstáním politické hodnoty omezených forem násilí.

Složitou otázkou však zůstává, jak udržet sociální násilí pod prahem soudobých vědeckotechnických možností, jak zabránit jeho vystupňování po svou krajní mez.

Jestliže až dosud v poválečných ozbrojených konfliktech bylo používáno „konvenčních“ prostředků násilí, nemůžeme z toho činit jednoznačný závěr, že v každé další ozbrojené konfrontaci tomu bude i nadále.

Nesmíme zapomínat, že ve válkách posledního třicetiletí zpravidla nešlo o řešení životních, zásadních, existenčních politických otázek protikladných společenských soustav, ale naopak většinou byly středem pozornosti politické cíle, posuzováno z celkového hlediska, parciální povahy, i když v celkovém kontextu byly součástí strategického programu řešení soudobého základního světového antagonismu.

Jistě nezanedbatelnou podmínkou toho, že tyto omezené akty ozbrojeného násilí nepřerostly ve všeobecný totální konflikt, byly takové faktory, že se výběr cílů vojenského napadení vyhýbal životně důležitým strategickým významným objektům a nesporně zde, jako eskalaci násilí brzdící činitel, působilo vedení těchto střetnutí na teritoriu pro „světovou politiku“ svým významem periferním.

Významnou úlohu při udržení poválečných případů ozbrojeného násilí měla i skutečnost, že v žádné poválečné konfrontaci nedošlo k přímému vojenskému konfliktu mezi vlastníky zbraní hromadného ničení SSSR a USA.

Omezené použití ozbrojené síly nepovažují militaristé za svébytné a postačující ke splnění předurčených sociálních funkcí.

Naopak se zdůrazňuje nutnost jeho „podpory“ hrozbou použití neomezeného ozbrojeného násilí. Úspěšné vedení ozbrojeného násilí konvenčními prostředky lze prý dosáhnout jedině pod deštníkem jaderných sil. V případě, že by jaderné zastrašování selhalo, plánují militaristé přechod od omezeného ozbrojeného násilí k násilí neomezenému.

Začlenění omezených válek do oficiálních vojenskostrategických koncepcí imperialistických zemí a koalic svědčí o záměrech imperialismu používat ozbrojeného násilí v takovém rozsahu a v takových formách, které imperialisté považují v současných podmínkách za možné a únosné, tj. ozbrojené konflikty omezeného charakteru.

Jak ukazuje poválečný vývoj, četnost ozbrojených konfliktů tohoto druhu podstatně vzrůstá.

Na první pohled „obežtelné“, „umírněné“, „odstupňované“, předpokládané používání nástrojů sociálního násilí imperialisty, nikterak nepředstavuje nějakou kvalitativní změnu v celkové vojenskopolitické

strategii světového imperialismu proti socialistické světové soustavě.

Imperialistické vojenskostrategické koncepce i nadále počítají s eventualitou použití totálního ozbrojeného násilí, vedle různých projektů jeho omezených forem.

Militaristé se neomezuji jen na část rozsahu spektra ozbrojeného násilí, z něhož jsou nejničivější prostředky násilí eliminovány.

Všechna výše uvedená fakta výmluvně svědčí o tom, že agresivní charakter soudobého imperialismu se stále více prohlubuje.

Strategie „pružné reakce“ počítá s operativním, pružným kombinovaným potenciálem i faktickým používáním celé palety existujících prostředků násilí, v závislosti na konkrétně historických podmínkách.

Pokud jde o sociální funkce, smysl, účel soudobých omezených aktů ozbrojeného násilí můžeme říci, že oproti srovnatelným případům minulosti, se jejich reálný podstatně rozšířil.

Projevují se ve snaze imperialistické buržoazie:

- zastavit vítězný postup socialistické revoluce v jednotlivých oblastech světa,

- udržet nadvládu ve strategicky významných oblastech „třetího světa“,

- vrážet klín mezi socialistické země a země „třetího světa“,

- prohlubovat rozpory uvnitř socialistického tábora,

- nutit druhou stranu k plnění vypjatých zbrojních programů a tím brzdící a podlamovat její hospodářské a jiné programy,

- semlít v mlýnu omezené války velkou část zdrojů a sil druhé strany,

- zvyšovat mezinárodní politické napětí s cílem mobilizace vnitřních sil či potlačení organizovaného odporu k vládní politice a zabránit v převládání tendencí k mírovému soužití,

- rozbíjet akceschopnost mezinárodních organizací,

- udržet výhodné trhy a významné surovinové základny.

Všechny uvedené sociální funkce omezeného sociálního násilí, které mu vtiskly a přisoudily imperialistické státy, přes všechnu svou rozmanitost se však přímo nebo zprostředkovaně dotýkají řešení soudobého základního antagonismu mezi imperialismem a socialismem.

V tomto smyslu omezené ozbrojené násilí rozpoutávané imperialisty, byť na první pohled sledující realizaci „dílčích“ politických cílů ve vztahu k socialistickému společenství, má za úkol postupně napomáhat a přispívat k základním globálním politickým cílům soudobého imperialismu

— k obnovení jeho ztraceného rozhodujícího, monopolního postavení ve světě.

Nerealnost, iluzornost a riskantnost více méně jednorázově násilné konfrontace se socialismem, má být vystředána serif dilekčních konfrontací, od nichž si imperialismus slibují postupně, etapovitě změnění existujícího statu quo ve světě.

To vše umožňuje učinit závěr, že i přes uskutečněné revoluční změny ve světě a revoluci v prostředcích ozbrojeného zápasu, vystupuje ozbrojené násilí i nadále v rukou imperialistů jako arbitři při řešení sociálních antagonismů.

Z vojenskoodborného hlediska skýtají omezené násilné akty v nejednom ohledu jedinečnou a ničím nenahraditelnou přiležitost k tomu, aby si jeho účastníci daleko dříve než v podmínkách neomezeného totálního sociálního násilí ověřovali svou operačně taktickou, materiálně technickou, morálně politickou aj. připravenost k vedení soudobých ozbrojených zápasů.

Získané poznatky z praktické prověrky štábů, vojsk, zbraní, pomocné vojenské techniky, způsobů a metod ozbrojeného boje jak na vlastní straně, tak i protivníka, slouží potom ke zdokonalování plánování, řízení, organizace, vyzbrojení a cvičení vojsk.

Omezené sociální násilí však není jednostranným, jednosměrně působícím procesem, ale případem konfliktní interakce antagonistickejších společenských sil.

Jeho aktéry nejsou zdaleka jen imperialistické síly, ale i společenské síly protikladné, ať již jde o socialistické národy, koloniální národy, národy rozvojových zemí, dělnické hnutí atp.

Zavlečení těchto společenských sil do omezených ozbrojených střetnutí vede k tomu, že se jejich prostřednictvím realizují nebo mohou realizovat i sociální funkce a účely protikladné těm, jež sledují imperialistické kruhy.

V důsledku toho se omezené sociální násilí objektivně stává součástí a nástrojem různých sociálních revolucí ať již demokratického, nebo i socialistického typu.

V rozporu se zájmy imperialistických sil plní tak sociální funkce, které tyto síly neochovávaly, nepředpokládaly, s nimiž nepočítaly a které koneckonců jsou pro ně nevídané.

V závislosti na sociálních funkcích a cílech, které omezené sociální násilí plní ve službách protikladných společenských sil, zaujímá marxisticko-leninská teorie a mezinárodní komunistické hnutí k nim i adekvátní postoj.

I když celkově vycházíme z principu řešit sporné zahraničně politické otázky pokud možno s vyloučením použití síly,

nicméně, jak ukazuje dosavadní poválečný vývoj, jsou omezené ozbrojené násilné konfrontace více než častým společenským jevem.

Z toho důvodu nezbyvá než na jedné straně energicky čelit imperialistům rozpoutávaným omezeným násilným konfliktům. a pokud přece jenom k nim dojde, poskytovat potřebnou politickou, morální, materiální, popřípadě i vojenskou pomoc progresivním společenským silám.

Pomoc je motivována jednak potřebou zabezpečení nedotknutelnosti socialistického společenství a jeho nerušeného rozvoje, proletářskou internacionální podporou demokratických a socialistických revolučních hnutí v jejich často nerovném zápasu se silami reakčních režimů, v neposlední míře potom i úsilím o prosazení mírového soužití mezi protikladnými společenskými systémy v podmínkách, kdy každý byt omezený konflikt v sobě skrývá nebezpečí eskalace ve všeobecnou konfrontaci.

Analýza proměn společenských funkcí a poslání sociálního násilí v současném třídě rozděleném světě umožňuje učinit závěr, že poměr sil mezi protikladnými sociálně ekonomickými systémy problematizuje společenskou použitelnost sociálního násilí jako prostředku politiky.

Úměrně s dalším progresivním vývojem poměru sil mezi hlavními společenskými systémy se budou rozšiřovat možnosti řešení sociálních antagonismů s vyloučením použití násilí.

Přibližuje se doba eliminování sociálního násilí z mezinárodního i vnitropolitického života.

Relativní pohled na současnost nicméně ukazuje, že sociální násilí je stále ještě povoláno a schopno plnit protikladné sociální funkce při řešení neutuchajících sociálních antagonismů současného světa.

Použití, stejně tak jako zřeknutí se aplikace sociálního násilí, má v současnosti své i když jen relativně stále hranice či meze, jejichž překročení může v politické praxi vést buď k absolutizaci a k přecenění úlohy sociálního násilí nebo k popření jakékoli jeho společenské hodnoty se všemi z toho plynoucími nežádoucími politickými, mravními a jinými důsledky pro třídní a lidskou emancipaci lidstva.

Nepochopení či nerespektování této skutečnosti militaristy na jedné straně, abstraktními humanisty a pacifisty na druhé straně, je zdrojem neadekvátních teoretických i praktických politických přístupů a postojů k realitě sociálního ozbrojeného násilí a jeho úlohy při řešení současných sociálních antagonismů.